

Е. Яфинович, канд. экон. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕСТНЫЕ БЮДЖЕТЫ И МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена изучению механизмов эффективной организации отношений в середине бюджетной системы Украины и Европы, а именно через построение оптимального баланса между бюджетом центрального правительства и бюджетами органов местного самоуправления. Рассмотрено понятие децентрализации в контексте реформирования межбюджетных отношений Украины. Проанализирован отечественный и зарубежный опыт формирования доходной части местных бюджетов с целью определения наиболее действенных элементов и сдвигов в местном самоуправлении стран Европы, которые было бы целесообразно внедрить в национальную бюджетную систему.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местные бюджеты, межбюджетные отношения, налоговые поступления, местные налоги, неналоговые поступления, трансферты.

O. Iafinovich, PhD in Economic, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LOCAL BUDGETS AND INTER-BUDGET RELATIONS: THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES AND PROBLEMS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of mechanisms to organize relations inside the budget system of Ukraine and Europe effectively, namely through developing the optimal balance between the central government budget and the budgets of local governments. The decentralization issue is examined in the context of reforming the inter-budget relations in Ukraine; particular attention is paid to fiscal decentralization, the indicators determining the level of the public power decentralization in the country. Domestic and foreign rates of income and expenditure of the central government and local governments, their shares in the consolidated budget of states, and proportions are analyzed under specific criteria. Trends to generate the revenue part of the local budgets of Ukraine and European countries are studied, the peculiarities and problems of this process are defined. The experience of Europe and Ukraine on types of taxes that are part of the local budget revenues is examined. The structure of tax revenues of local budgets is considered, potential areas that allow increasing these revenues in the structure of local budgets of Ukraine due to foreign experience are identified. Particular focus is given to the second largest source of revenue of the local government budgets. The dependence of local budgets on transfers in Ukraine and Europe is analyzed to determine the most effective elements and changes in local government in European countries that would be appropriate to introduce into the national budget system.

Keywords: fiscal decentralization, local budgets, inter-budget relations, tax revenues, local taxes, non-tax revenues, transfers.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 100-105

УДК 005.936 (477)

JEL P260

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/16

В. Брановицький, асп.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено проблему структурних деформацій власності в постприватизаційний період, а саме відсутність суспільного усвідомлення легітимності власності, що постійно продукує утопічні політичні гасла та суспільне невдоволення існуючим перерозподілом власності. Розглянуто два діаметрально протилежні засоби легітимізації власності шляхом націоналізації та конституційної реформи. Висновки зосереджені в реалізації політики економічного конституціоналізму як шляху легітимації власника в Україні та побудови демократичної й правової держави.

Ключові слова: легітимність, власність, легалізація власності, економічний конституціоналізм.

Свавілля і непередбачуваність несумісні із створенням багатства ...
Суспільство, в якому є сумніви з приводу того, кому що належить,
не може розраховувати на тривалий і успішний розвиток.
М. Тетчер [1, с. 412]

Постановка проблеми та актуальність. Відсутність усвідомлення легітимних прав власності, що є традиційним в розвинутих країнах є основою несприйняття приватної власності. Зовсім не випадково нобелівський лауреат В.Леонтьев в одному зі своїх інтерв'ю (1993) заявив, що Росії знадобиться не менше 70 років, щоб відтворити повноцінну систему інституцій приватної власності. Це твердження прийнятне і для України [2]. Так як відсутність легітимної правової історії не дає можливості захищати правовим інституціям право власності. Питання власності на сьогодні знаходиться в атмосфері байдужості зі сторони агентів державної влади. Реституція власності не стоїть на першочерговому завданні для уряду. Хоча історична справедливість, євроінтеграційний вектор розвитку й становлення в суспільстві усвідомлення прав власності вимагає проведення даного кроку, але для цього потрібна буде чимала політична воля в середині країни.

Походження і методи нагромадження капіталу, отриманого в процесі приватизації національного багатства не мають правових гарантій недоторканності, захисту від кримінально-владно вмотивованого перерозподілу, а головне правової та суспільної легітимнос-

ті. Відтак є підстави стверджувати, що відносини власності в Україні є значною мірою деформованими й непрозорими. Неформальні інституції та вибіркоче застосування законодавства детермінують механізми перерозподілу власності, всупереч ринковим механізмам і нормам закон. "Звідси маємо "інституційну пастку", коли, з одного боку, існують об'єктивні можливості до перерозподілу прав власності, що визначаються відсутністю правових гарантій недоторканості та суспільною не легітимністю її структури, а з іншого – силові спроби перерозподілу власності призведуть до неможливості правового забезпечення її недоторканості" [3, с.91].

Механізми та форми здійснення перших процесів реформування відносин власності та лібералізації процесів призвели до проблеми легітимності власності, що проявилася в її правовій незахищеності перед подальшим перерозподілом. Хід реформ спровокував першу хвилю криміналізації суспільного життя, тінізацію економічних відносин. В таких умовах одним з активних учасників приватизації і наступних перерозподілів власності, що відбулися в 90-ті роки став злочинний світ. Непослідовність дій не дала затверджуватися конфігурації основаної на легітимності та економічному лібе-

ралізмі. Якщо зважати на розвідки останніх часів, то варто назвати монографію Я.Жаліло "Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави" (2009). Вчений наголошує "асоціальність поведінки багатьох бізнесових структур, успадкована з часів "дикого капіталізму" першої половини 90-х років, викликала значне несприйняття у громадській думці ліберального напрямку суспільного розвитку, створила благодатне підґрунтя для поширення популістських настроїв серед низки політичних партій та рухів, що виявляється у вимогах перерозподілу власності..." [4, с.323]. З метою визначення думки населення та сприйняття щодо вторинного перерозподілу власності здійснювалися відповідні опитування громадської думки. Згідно дослідження Українського Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова 71,1% опитаних вважають позитивним передачу в державну власність деяких підприємств і лише 4,5% респондентів ставляться негативно [5].

Аналіз проведених раніше досліджень. Дослідженню легітимізації власності та її проблемам присвячені наукові праці таких вітчизняних та закордонних авторів, як О.Барановський, О.Беляєв, Дж.Б'юкенен, З. Варналії, А.Гальчинский, В.Гейць, С.Гурієв, В. Дементьєв, П.Єщенко, О.Івашина, Р.Капелюшников, І.Малий, В. Мандибур, І.Мазур, А.Плеханов, Р.Пустовіт, А. Радигін, В.Сіденко, І.Сідоров, К.Сонін, Г.Явлинський, В. Якубенко.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Науковці акцентують увагу переважно на загальній важливості проведення амністії капіталу, суспільному догворі та неприпустимості націоналізації і недостатньо уваги приділяють конкретним, дієвим, зрозумілим й спрощеним засобам легітимізації власника з об'єктивно необхідними механізмами закріплення його в суспільстві.

Мета статті. Дослідити можливі шляхи проведення легітимізації власності та обґрунтувати необхідність та доцільність її проведення засобами політики економічного конституціоналізму в поєднанні з вирішенням проблем соціальної економічної політики сьогодення.

Виклад основного матеріалу. В процесі лібералізації відносин власності Україна абсолютно закономірно "зіткнулася з проблемою низької легітимності, що склалася в ході приватизації структур власності" [5]. Звичайно, враховуючи масштаби і темпи приватизаційного процесу, – відмічає Р.Капелюшников, – високий ступінь невизначеності і відсутність практичного досвіду, глибини трансформаційної кризи і вихідну слабкість державних інститутів, такий підсумок можна було б вважати закономірним, якщо неминучим [6, с. 3].

При цьому які б приватизаційні схеми роздержавлення, перерозподілу національного багатства між усіма громадянами в Україні не пробували застосовувати, вони незмінно породжували й викликали в суспільстві однакову реакцію – різке відторгнення й проблеми пов'язані з ненадійним захистом, недостатньою легітимністю. В результаті сталося те про що писав ярий представник ліберально-ринкових реформ А.Пасхавер "Якщо не відбувається легітимна приватизація, буде обов'язково відбуватися приватизація нелегітимна" [7]. В свою чергу відсутність легітимності приватизаційних процесів сприяло фізичному зменшенню основних виробничих фондів.

Також, зовсім неврахована відсутність розуміння й необхідності сприйняття приватної власності та її легітимності через діаметрально протилежну матриці цінностей від ринкового суспільства, що була насаджена протягом понад сімдесяти років знаходження в соціалістичному просторі з іншими країнами східної Європи та Азії. Для яких такий стан речей зумовлений євразійським типом управління на основі автократії.

Так, В.Дементьєв звертає увагу на проблему легалізації (інституціоналізації) реальної власності на активи приватизованих підприємств [8, с.31]. В цьому контексті російські учені А.Радигін й І.Сідоров, констатують, що "...реальні власники взагалі відсутні в будь-яких реєстрах власників. Саме управління фінансами й укладання різних угод із власністю (акціями) здійснюють за вказівками реальних власників на "довірчих засадах" формальні наймані директори" [9, с.50]. Відтак проблема недостатньої легітимності приватної власності є наріжним каменем ринкової перебудови, так як його формування відбувалося в умовах численних порушень чинного законодавства. В Україні вся власність в свідомості суспільства тісно пов'язана з тіньовою економікою періоду роздержавлення. Частково сформована та невизнана персоніфікація власності детермінують відсутність її легітимізації.

В умовах відсутності достатніх гарантій захищеності власності відбувається значний відтік та тіннізація капіталу. Якщо власність знаходиться у тіньовому секторі, то значна частка активів з виробничої та фінансової точок зору є малоефективними. Адже відсутні відповіді на такі ключові питання її специфікації: хто є дійсним власником активів; хто має відповідати за порушення прав власності на активи; хто відповідатиме за збитки та махінації із власністю; хто повинен сплачувати за надані товари та послуги тощо [10, с.69].

Відтак, не буде перебільшенням сказати, що прийняття дієвих заходів з подолання невизначеності у відносинах власності стає головним завданням розробки будь якої відповідальної економічної стратегії, важливим аспектом інституційних реформ, необхідність яких очевидна для всіх, хто ставить перед собою мету розвитку і модернізації нашої країни та суспільства [11, с.10]. Механізми легалізації власності й капіталу, запровадження конкурентних засад на завершальному етапі приватизації в умовах правового забезпечення недоторканності власності є передумовою розвитку цивілізованих відносин власності та побудови правової держави. Саме держава повинна забезпечити "інституційні гарантії", які, за визначення С.Дефоржа, становлять систему "...легітимізованих зобов'язань держави та її представницьких органів (організацій) з реалізації та забезпечення дієздатності інституційних стандартів соціуму. У сукупності з інституційними стандартами вони утворюють інституційні межі господарської системи і закладають базис для становлення економічних та соціальних стандартів і гарантій, що визначають траєкторію розвитку даного соціуму" [12, с.20].

Інституційні зміни повинні представляти собою спробу обійти еволюційний розвиток форсуючи його заради подолання дисфункцій, що призводять до паралічу управління та руйнують життєві параметри. Перуанський автор Ернандо де Сото наголошує, що успішність інституційних змін щодо прав власності залежить від того, наскільки вони відповідають вимогам підприємств та суспільства з огляду на транзакційні витрати, що зазнають економічні суб'єкти під час легалізації прав власності [13, с.157].

Таким чином, постає закономірне питання, які саме інституційні заходи має вжити держава заради виправлення, наскільки це можливо, недоліків приватизаційного процесу та усунення їх негативних наслідків. І що саме головне, якими має бути зміст таких інституційних дій держави. Зокрема, особливе місце посідає дослідження І.Малий "Цивілізаційні зміни та диверсифікація інституційної ролі держави" в якому вчений наголошує, що "держава залишається єдиним унікальним суспільним інститутом, перед яким постає необхідність вирі-

шувати всю сукупність питань, що виникають у зв'язку з функціонуванням як суспільства, так і кожного громадянина. Революційна чи еволюційна зміна внутрішнього чи зовнішнього середовища завжди супроводжується прийняттям адаптивних правил та норм, що продукується державою" [14, с.26].

Згідно догматичної парадигми перерозподілу власності потрібно виділити два принципово різних механізми:

- ринковий перерозподіл як механізм згідно якого відбувається привласнення/відчуження від менш ефективних до більш ефективних власників у процесі ринкової конкуренції;

- перерозподіл власності за активного втручання держави використовуючи відповідні правові заходи.

Ринковий перерозподіл можливий й притаманний в економіках з розвинутою формою корпоративної власності та нормальною ринковою конкуренцією. В такому перерозподілі держава виступає, в першу чергу як гарант забезпечення недоторканості власності, архітектор інституційної будови.

Більш дискусійним є питання прямого втручання держави у процеси перерозподілу власності та його механізми за для досягнення легітимності. Конкретними механізмами можуть бути:

- націоналізація – перехід об'єкта приватної власності у державну власність;
- деприватизація – відновлення чи посилення державного контролю над приватизованими підприємствами;
- реприватизація – повторна приватизація підприємств.

І це в меншій мірі стосується розв'язання проблеми неефективного використання власності, так як у ринковій економіці це питання вирішується через процедуру банкрутства, реструктуризації, вільного продажу. Сам механізм перерозподілу власності через процедури санації теж вже існує з перших днів незалежності України, його потрібно лише задіяти повною мірою прибравши можливі зловживання зі сторони агентів державної влади.

У Національній доповіді "Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015" підготовленою Національною академією наук України зазначається, що "наслідки руйнівної приватизації не можна виправити зворотним шляхом відбору отриманої поза правовим полем власності. Потрібно підвести ризик під пройденими етапами приватизації, провести за законом легалізацію майна на прийнятних для власників і суспільства правових і фінансових засадах, і далі йти шляхом коригування розподілу і специфікації прав власності в процесі вдосконалення всієї системи право відносин. ... Цим зумовлюється зміст модернізації всіх складових економічної системи і соціально-економічної політики" [15, с.12]. У вітчизняних публікаціях також зроблені висновки щодо неприпустимості проведення тотальної реприватизації чи перегляду її результатів. На переконання професора П.Єщенко, "тотальне роздержавлення і приватизація в Україні зовсім не означає, що треба братися за націоналізацію чи всебічну деприватизацію. Подібні явища ще більше дестабілізують суспільство, поглиблюють економічну і соціальну кризу і сприятимуть перерозподілу власності на користь корумпованих чиновників, що знаходяться при владі. Доказом чого є здійснюване в країні рейдерство при відсутності чіткої правової бази і використання юридичних законів і нормативних актів на користь тих, хто володіє власністю та наблизений до влади" – резюмує вчений [16, с.19]. Експертна позиція (С.Гурієв, А.Плеханов, К.Сонін) ґрунтується на тому, що при відсутності захисту прав власності економічні агенти, побоюючись її експропріації державою не будуть активно інвестувати в економіку. При наявності розви-

нених інституцій (чіткого законодавства з регулювання фінансових ринків, незалежних і компетентних судів, некорумпованих і ефективних правоохоронних органів) підвищується віддача від вкладених коштів і зусиль підприємців [17, с.8].

Таким чином, безпідставне організаційне втручання держави в механізми перерозподілу й використання позаекономічних інструментів перерозподілу власності неприпустиме, так як його наслідки можуть призвести до: значних зловживань з боку агентів державної влади; диференційованого підходу; шкоди іміджу України на світовій арені; зниження інвестиційного рейтингу; зниження припливу іноземних інвестицій; погіршенню інвестиційного клімату; падінню ринкової вартості майнових активів; економічному спаду.

Відтак, надання легітимності власності через організаційні можливості держави є неприпустимим без чіткого визначення параметрів відчуження майна як на користь держави, так і нового власника. Цей процес може стати потенційно дуже небезпечним явищем й суспільно не виправданим. Особливо за відсутності нормальної інституційної архітектури й ринкової зрілості суспільства. Процес активного втручання держави в механізми перерозподілу власності у жодному разі не призведе до появи більш ефективнішого власника, а буде зведений лише до більшовицького гасла "грабуй награвоване". При політичній волі чи кон'юнктурному рішенні (в тому числі опортуністичній поведінці) представників державної влади завжди знайдеться аргумент про набуття права приватної власності з порушенням законодавчого поля на момент приватизації. Відтак, право власності в Україні без її легітимізації буде залишатися негарантованим й незахищеним.

Наведений аналіз свідчить, що сьогодні говорити про новий перерозподіл власності є не актуально, тому що буде порушена сформована діалектика власності в Україні. Націоналізація чи збереження державної власності не є аксіомою соціальної справедливості. Відновлення соціальної справедливості через масову націоналізацію – це чергова ілюзорна перспектива. В цьому відсутня будь-яка економічна логіка. Подібного роду утопічні твердження, відносно справедливого перерозподілу власності, будуть існувати до тих пір, поки не буду створені історичні умови, що здатні їх заперечити.

Ринкові, формалізовані умови функціонування і багаторівневий інфорсмент захисту власності зможуть не допустити хаотичного чи стихійного перерозподілу власності. Але заполітизований аспект перегляду результатів приватизації власності й капіталу стає перепорою в процесі легалізації й в першу чергу легітимізації власності. Емпіричний досвід показує, що лише після утвердження прав власності як непорушних та захищених відбувається вибудова довгострокових інвестиційних планів, а це в свою чергу реструктуризація підприємств, збільшення податкових відрахувань і зниження соціально-економічного напруження.

Ключовим у державній економічній політиці націленій на легітимізацію власника залишається реалізація домінантних відносин власності – права приватної власності, а в центрі уваги має знаходитися суверенітет приватної власності. Постає закономірне питання, яким чином надати існуючим відносинам власності status quo. Повністю вичерпне визначення statu quo, за Дж.Б'юкененом, буде розраховувати на формальні структури прав, претензій і очікувань, що ці права і претензії будуть захищені від конфіскації чи приватного і державного хижацтва [18, с.142]. Автор погоджується з позицією О.Івашина який наголошує, що легітимізація – базовий, найбільш фундаментальний і доступний ін-

струмент захисту прав власності, оскільки його використання не потребує суттєвих витрат, і він надається практично безкоштовно [18, с.232]. Це суттєво знизить трансакційні витрати та згідно з теоремою Коуза буде вести до більш ефективного розміщення ресурсів незалежно від початкового розподілу прав власності. Тому вирішення питання легітимності власності може також стабілізувати неринкові механізми перерозподілу власності антагоністичного характеру (рейдерство).

Успіх легалізації власності й/чи амністії капіталів значною мірою залежить від громадської підтримки такого кроку зі сторони влади. Дж.Б'юкенен вважав, що "додатковим джерелом можливого непогодження відносно оцінки претензій з очевидним status quo знаходиться в привласненні чи непривласненні з позиції моральної легітимності" [19, с.141]. Саме тому О. Пасхавер наполягає, що Україні необхідна не легалізація, а легітимація капіталу, тобто його суспільне виправдання з позиції базових суспільних інтересів [20, с.10].

Де-юре специфікація здійснюється державою, а де-факто значну роль на її утвердження впливають неформальні інституції. А.Асоні (A. Asoni) зазначає, що захист прав власності включає в себе писані закони і/або соціальні звичаї і норми [21, с. 963]. Держава як гарант прав власності забезпечує їх специфікацію, захист й відновлення прав власності. Під захистом потрібно розуміти наявність можливих перепон для виконання іншими суб'єктами дій з об'єктом власності. Чим суворіші санкції зі сторони гаранта та значущі перепони тим більш захищеним є права власності. Разом з тим, Б'юкенен та Талока наголошують, що "права власності особливо ніколи не можуть бути визначені раз і назавжди" [22]. Так як, нелегальне втручання з боку інших суб'єктів чи рішення владних агентів завжди залишається реальним, а прямої лінійної залежності від специфікації та рівня захисту прав власності не існує.

Згідно ортодоксального підходу аналіз вибору агентів та їх взаємовідносин один з одним відбувається в рамках діючого правового інституційно-конституційного ладу, що обмежує можливості економічної політики. Використовуючи інструментарій конституційної економічної політики існує можливість знаходження альтернативних інституційних правил, що обмежать вибір і дії владних і економічних агентів. А.Заостровцев вважає, що таким чином правила "для неї виявляються не ексogenous, а ендogenous змінними" [23, с.35]. Основний наголос відбувається на правила, які детермінують рамки в яких діють агенти. "Конституційна економічна політика розглядає вибір обмежень, на відміну від вибору в рамках обмежень" [24, с.608].

А. Кач досліджуючи інституційні основи економічної теорії права відмічає, що найбільш важливими елементами права є конституції [25, с.11]. На думку Б'юкенена і Таллока конституція "це набір наперед погоджених правил, по яким здійснюється подальші дії" [26, с.35]. Відтак питання легітимації власності повинно вирішуватися шляхом економічного конституціоналізму. Ф.Кідланд і Е.Прескот у знаменитій статті, яка принесла їм Нобелівську премію з економіки (2004), мали на меті донести, що раціональніше буде обмежити свободу дії влади, щоб уникнути прийняття нею кон'юнктурних рішень (пов'язаних наприклад з націоналізацією чи реприватизацією), які суперечать загальному інтересу в середньостроковій перспективі. З їх позиції агенти в економіці – це вже фактор у прийнятті рішень урядом. Так як вони роблять припущення і прогнози про розвиток подій, що формує економічний клімат та в результаті забезпечує "соціально оптимальний результат" [27]. "Щоб зберегти особисту свободу, – пише Ф.Хайек,

– необхідно обмежити всяку владу – навіть владу демократичного парламенту – довготерміновими принципами, схваленими народом" [28, с.155]. Таким чином, є необхідним обмежити їх поле дії, щоб "тримати під контролем левіафановські схильності уряду" (Дж.Б'юкенен).

Реалізація економічного конституціоналізму в питанні відносин власності повинна передбачати певний алгоритм втручання агентів державної влади в діяльність економічних агентів без порушення суспільного договору. Відтак актуальним залишається внесення змін до Конституції. Питання легалізації власності на ввряд чи відбудеться з остаточним ухваленням на всеукраїнському референдумі, так як основна маса суспільства знаходиться в стані соціально-економічного голоду та прагне справедливого перерозподілу внутрішнього продукту, тому нездатна послити раціонально в довгострокову перспективу та стратегічно. Таким чином, заради надання суспільної легітимності сформованій діалектиці власності необхідна конституційна більшість в парламенті. Відтак, можна буде отримати "демократичну згоду" [29] або згідно римського права *postulatio populi* – народну згоду від суспільства на підвладення лінії між минулим і майбутнім в побудові громадянського суспільства в основі якого лежить приватна власність. Укладання реляційного контракту між суспільством, державою і власниками поєднає в собі базу формальних і неформальних стосунків.

У разі проведення конституційної реформи існує можливість вирішення ряду нагальних питань для України та "посадити державу-левіафана в клітку". Інституційно-конституційні обмеження і правила можуть бути врегульовані в окремому розділі "Економічно-політичні засади" чи іншою з назвою, яка б влаштувала б усі політичні сили в стінах парламенту. Першочергово необхідно вирішити та врегулювати: (1) Легітимація власності. Потрібна разова заборона на перегляд приватизаційних результатів заради подальшого недопущення спекуляцій політичними діячами. Можливе проведення легітимації власності за принципом набуття об'єкту у власність в певний період; термін протягом якого можливий перегляд результатів приватизації; ринкової вартості обмежуючи певним максимальним значенням. Повторимося, що у жодному разі не повинно створюватися умов чи можливостей для легалізації кримінальних капіталів, доходів, отриманих від заборонених законом видів діяльності чи незаконного привласнення майна незалежно від періоду нагромадження. (2) Амністія капіталу. Для захисту приватної власності та протидії виведенню капіталів потрібна насамперед – легалізація, шляхом амністії. Винятком є капітал кримінального походження. Це допоможе вибудувати цивілізовану захищену юридичну структуру власності. (3) Засади грошово-кредитної системи. Регулювання зростання грошової маси, інфляційне таргетування. (4) Сфера оподаткування. Формування збалансованого бюджету, обмеження державних видатків від ВВП до 30%. (5) Інструментарій самодостатності органів самоврядування. В питаннях оподаткування, бюджетування, фінансування. (6) Врегулювання статусу Національного банку України. А саме як незалежного органу державного управління для недопущення партійно-квотного призначення. (7) Порядок доступу до природних надр та ресурсів. (8) Засади формування ринку землі. Вирішення питання зняття мораторію на продаж землі до 2018 року з формування відповідної ордоліберальної інфраструктури та створенням адекватного інституційного середовища.

Дж.Б'юкенен та його послідовники й прихильники дотримувалися позиції, що конституційний регламент може зробити економічну політику і демократичний лад

в країні більш ефективною і дієвою. Представники теорії суспільного вибору досить послідовно наполягають на обмеженні економічних функцій держави. З їх позиції навіть те, що буде видаватися суспільним благом не привід для державного втручання. Таким чином, "державна пропонує подвійну функцію, що примушує до конституційного порядку і що забезпечує суспільне благо" [30].

Будь-який конституційний аналіз має ієрархію, тому в доповнення до інституційно-конституційних обмежень необхідний єдиний Закон України "Про націоналізацію" як суб-конституційний вибір в рамках ринкової альтернативної стратегії. З конкретними параметрами майна, що підпадають та причин й умов повернення національного багатства в власність держави. Однак, це є можливим лише після надання правової оцінки процесу організації та умов приватизація об'єкту власності, що може бути націоналізований. В перше чергу, це стосується приступної приватизації чи приватизації з умовами участі "під одного покупця" чи у разі порушення умов набуття власності через приватизацію. Перегляд підсумків приватизації можливий винятково в судовому порядку з повним дотримання чинного законодавства. Перерозподіл власності не може бути справедливим за своєю суттю, але разом з тим він не повинен базуватися на корупції та безкарності. Авжеж це не повинно стосуватися майна малого та середнього бізнесу, так як це може лише ускладнити існуючі відносини власності та призвести до хаотичного переділу власності, що є недопустимим в ринковій економіці. Відтак, відповідні державні інституції повинні зробити лише ревізію, перегляд, переоцінку підсумків приватизації в Україні вже з наступним перерозподілом власності, що допоможе в подальшому запобігти впливу корупції на розвитку антагоністичних механізмів перерозподілу.

Економічний конституціоналізм базується на явному "методологічному індивідуалізмі" [31, с.13]. Відтак власний інтерес агентів та індивідів за наявності відповідних державних інституцій при чітко специфікованих правах власності може стати головною силою, що забезпечить попередження злочинності, корупції й виконання норм і правил у ринковій економіці. Так як лише він має єдиний автоматичний мотив охороняти власність.

Відтворення істинних відносин власності вимагає відповідного контролю зі сторони суспільства [32, с.34]. Громадські інституції повинні також мати можливість контролювати та висвітлювати діяльність представників влади. К.Сонін наголошує, що "вільна конкуренція і захист прав власності не з'являються самі по собі. Навпаки, їх підтримка є основною задачею навіть не уряду, а суспільства, пильнуючи за урядом" [33, с.191]. Так як саме громадський та суспільний контроль є детермінуючою домінантою демократії та ринкового суспільства.

Паралельно потрібно розпочати роботу над вирішенням дилеми соціальної справедливості та економічного зростання й знаходження адекватних інструментів економічної політики, щоб протидіяти кризі неоліберального капіталізму, коли багаті багатіють за рахунок бідних верств населення. Необхідно направити соціально-економічну політику на зменшення доходів багатих та збільшення доходів бідної частини населення заради збалансування економіки та національної безпеки. Так як, "соціальна поляризація це одна з характеристик для суспільства, що може зменшити легітимність власності і контрактних прав, що робить їх дотримання дорожчим" [34, с. 132]. Досягнути легітимізації власності без підвищення рівня соціального забезпечення, а це в свою чергу сталості економічного зростання буде вкрай важко. Передумовами цьому повинно

стати зрушення соціальних та економічних процесів зі стану перманентного звуження.

Особливої уваги заслуговує – довіра, за її відсутності всі спроби легітимізації власника будуть марними. Без домінантної передумови – довіри економічних агентів та суспільства до влади, заходи з легалізації власності й/чи амністії капіталів можуть бути нерезультативними. На думку Фр.Фукуями, саме довіра є могутнім інструментом досягнення економічного і політичного успіху [35]. Наприклад, Р.Кіфер і С.Кнак (Keefer P., Knack, S.) показують, що країни, в яких суспільство виявляє більш високий рівень "довіри" до влади також демонструють більшу безпеку прав власності і контрактних прав. Водночас, більш етнічна чи мовна поляризація пов'язано з більш низьким рівнем довіри в країнах [36, с. 1252]. Формування довіри зі сторони представників економічної влади та суспільства до держави – це особлива еволюційна необхідність. Довіра стала об'єктивно ринково-економічною категорією. Вона "впливає на мотивацію поведінки людини, коригує умови прийняття рішення, тим самим визначає характер динаміки суспільних відносин" [37, с. 74].

Окреслені процеси соціально-економічного простору дають змогу змістовніше осмислити найгостріші проблеми української економіки й суспільства на етапі її трансформаційного розвитку. Разом з тим, не достатньо лише виправлення процесів, що стосуються сформованих під час приватизаційного періоду структурних деформацій у відносинах власності існує нагальна необхідність й їх системного удосконалення. Економічному агентів, що ефективно працює має бути забезпечено елементарне інституційно-конституційне правило – недоторканість його власності та захист від хижацтва (за М.Олсоном). Агент, що веде неефективну господарську діяльність може позбутися власності виключно в рамках існуючих інституційних правил: закон про банкрутство, санація та інше. Агенти, що я власниками приватизованих підприємств, які не дотримуються інвестиційних, природоохоронних, соціальних чи інших пост-приватизаційних вимог, передбачених приватизаційною угодою, позбавляється власності відповідно до напруженого інституційного механізму.

Б'юкенен наполягає на тому, що для того, щоб суспільство залишатися життєздатним вимагається, "... щоб сторони в грі чи обміні признали базові позиції з яких починається процес. Сама історія визначає розподілення прав власності і вимог надаючи їм status quo. Ми не можемо вибрати альтернативну історію, що могло б бути. Ми можемо, однак, вступити в конструктивний діалог відносно шляхів і засобів, через які ми можемо досягнути зміни на благо для всіх учасників"[18, с. 142].

Висновки. На шляху утвердження економічного ордолібералізму заради становлення громадського суспільства Україна пройшла лише першу частину шляху, а саме накопичення первісного капіталу та плюралізму відносин власності. Попереду самоідентифікація як ринкового суспільства, що характеризується як неопосередковане та саморегульоване. Ринкове суспільство є не лише статичним та динамічним воно структурую всю ринкову економіку є способом та метою його розвитку.

Державна економічна політика може як стимулювати економічне зростання так і породжувати неформальні інституції, тому потрібно постійно розвивати відносини власності та гарантувати їх захист необхідними та відповідними формальними інституціями, здібними регулювати та розвивати дане питання. Державна політика повинна бути націлена на звільнення відносин власності від історично сформованих "правил гри" по легітимізації та перерозподілу власності.

Відтак, при становленні власності як основної ринкової інституції для держави не досить лише займатися легітимізацією власності, щоб утвердитися. Їй потрібно збалансовано перебудувати всю суспільну систему в цілому. Західні вчені констатують, що історія вчить нас, що права власності та політичні інституції, які гарантують їх захист є сучасним відкриттям і тендітна форма людської колективної організації [22, с. 963]. У цьому сенсі держава зможе підготувати ґрунт для справжнього ринкового суспільства. Без титанічної перебудови суспільства становлення ордоліберальних й ринкових відносин неможливе. Таким чином, правова держава і ринок виступають кінцевою цілю в транзитивній економіці.

Список використаних джерел

1. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. / М. Тэтчер – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С.504.
2. Гальчинский А. С. Записки советника Президента: десять лет с Президентом Леонидом Кучмой / А. С. Гальчинский – К.:Льбидь, 2013. – 548 с.
3. Олейник А. "Институциональные ловушки" постприватизационного периода в России / А. Олейник // Вопросы экономики. – 2004.– №6. – с. 79-94.
4. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави [монографія] / Я. А. Жаліло – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
5. Соціологічне опитування [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=238.
6. Капелюшников Р.И. Собственность без легитимности? – М.: ГУ ВШЭ, 2008.
7. Зеркало недели / 2005 9-15 апр.
8. Дементьев В.В. Структура экономической власти и поведения владельца предприятия / В.В. Дементьев // Экономическая теория. – 2008. – №2. – С.22-37.
9. Радыгин А., Сидоров И. Российская корпоративная экономика: сто лет одиночества / А. Радыгин, И. Сидоров // Вопросы экономики. – 2000. – № 5. С. 45-61.
10. Пустовойт Р. Ф. Проблемы прав собственности в трансформационных экономиках / Р. Ф. Пустовойт // Наукові праці ДонНТУ Серія: економічна. Випуск 34. – Донецьк, 2008. – 226 с..
11. Явлинский Г.А. Необходимость и способы легитимации крупной частной собственности в России: постановка проблемы / Г.А. Явлинский // Вопросы экономики. 2007, № 9 с. 4-26.
12. Дефорж С.Ю. Институцині основи становлення соціального ринкового господарства: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Сергій Юрійович Дефорж. – 2006. – С. 20.
13. Сото де. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. – 273 с.
14. Малий І. Й. Цивілізаційні зміни та диверсифікація інституційної ролі держави / І. Й. Малий // Наукові праці ДонНТУ Серія: Економічна. – Вип. 40-3. – Донецьк, 2011. – с. 26-31.
15. Новый курс: реформы в Украине. 2010-2015. Национальна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.] – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
16. Єщенко П.С. Догми і реалії "нової економіки" / П.С. Єщенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 24 (за заг.ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.) – К., 2011. – 388 с.
17. Гуриев С., Плеханов А., Сонин К. Экономический механизм сырьевой модели развития / С.Гуриев, А.Плеханов, К.Сонин // Вопросы экономики. 2010. № 3 с. 4-23.

18. James M. Buchanan, 2004. "The Status of the Status Quo," Constitutional Political Economy, Springer, vol. 15(2), pages 133-144.
19. Івашина О. Ф. Захист прав власності та контрактів: деякі теоретичні аспекти / О. Ф. Івашина // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць; відп. ред. О. О. Бєляєв. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 231–241.
20. Барановський О., Сіденко В. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О.Барановський, В.Сіденко // Національна безпека і оборона №2, 2004 с. 48.
21. Asoni, A., 2008. Protection of Property Rights and Growth As Political Equilibria. Journal of Economic Surveys, 22(5), pp.953–987.
22. Buchanan, James M., Tullock, Gordon (1962). The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://oll.libertyfund.org/title/1063>.
23. Заостровцев А. П. Конституционная политическая экономия: идейные истоки и ее место в системе экономических учений / А.П. Заостровцев // Вестник Удмуртского университета. 2011. № 3. С. 35-42.
24. Ludwig, Van den Hauwe (1999). Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics // Encyclopedia of Law and Economics., p. 603-659.
25. Ткач А. Институциональные основы экономической теории права / А. Ткач // Институциональный вектор экономического развития: збірник наукових праць МІДМУ "КПУ". – Мелітополь : Вид-во КПУ, 2013. – Вип. 6 (2). – 286 с.
26. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1 / Фонд экономической инициативы. – М.: Таурус Альфа, 1997. – 560 с.
27. Kydland, F., and E. C. Prescott (1977). "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans". Journal of Political Economy: 473–492.
28. Хайек Ф. Общество свободных. – London: 1990. с. 309.
29. Ludwig, Van den Hauwe (1999). "Public Choice, Constitutional Political Economy and Law and Economics". Encyclopedia of Law and Economics.
30. James M. Buchanan, The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan [Електронний ресурс] // The Collected Works of James M. Buchanan, vol. 7 [1975] // Режим доступу <http://oll.libertyfund.org/titles/1827>.
31. Buchanan, James M. (1990), 'The Domain of Constitutional Economics', Constitutional Political Economy, 1-18.
32. Малий І.Й. Институциональные деформации в трансформационной экономике / Наукові праці ДонНТУ Серія: економічна // Випуск 31 – 1 (117). – Донецьк, 2007. – С. 32-37.
33. К. Сонин Sonin.ru: Уроки экономики. – М.: ООО "Юнайтед Пресс", 2011. – С. 255.
34. Keefer, P., Knack, S. (2002). Polarization, politics and property rights: Links between inequality and growth. Public Choice 111, 127–154.
35. Фукуяма Фр. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию // Фр. Фукуяма; пер. с англ. – М.: ООО "Изд-во АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2004. -730 с.
36. Knack, S. and Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A crosscountry investigation. Quarterly Journal of Economics 112: 1251–1288.
37. Ільченко Н.М. Трансформація системи державного управління в Україні: інституціональний підхід / Ільченко Н.М. // Теорія та практика державного управління: зб. Наук пр. – Ч.: Вид-во ХАРІ НАДУ "Магістр", 2012. – Вип. 4 (39). – 544.

Надійшла до редколегії 21.12.14

В. Брановицкий, асп.

ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

ЛЕГИТИМИЗАЦИЯ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНЗИТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследована проблема структурных деформаций собственности в постприватизационный период, а именно отсутствие общественного осознания легитимности собственности, что постоянно продуцирует утопические политические лозунги и общественное недовольство существующим перераспределением собственности. Рассмотрены два диаметрально противоположные средства легитимизация собственности путем национализация и конституционной реформы. Выводы сосредоточены в реализации политики экономического конституционализма как пути легитимации собственника в Украине и построения демократического и правового государства.

Ключевые слова: легитимность, собственность, легализация собственности, экономический конституционализм.

V. Branovitskiy, postgraduate student

Kyiv National Economics University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine

LEGITIMIZATION OF OWNERSHIP IN THE CONDITIONS OF TRANSITION ECONOMY

This article studies the problem of structural deformations of property in post-privatization period, via the lack of public awareness of the property legitimacy that constantly produces utopian political slogans and public dissatisfaction with the current redistribution of property. Two completely opposite instruments of legitimization of property by means of nationalization and constitutional reform are examined. Conclusions are focused on the implementation of economic constitutionalism policy as a way of legitimizing the owner in Ukraine and building democratic and legal state. Emphasis is put on the confidence improvement of authority agents and counteract of the crisis of neoliberal capitalism, when rich people grow rich thanks to the poor segment of population as an essential mechanisms for public perception of property legalization and providing them with status quo. Legitimization of owner is objectively necessary condition for society reconstruction on the way of entrenchment of fundamental dominants of markets and civil society.

Keywords: legitimacy, property legalization of property, economic constitutionalism.